
Srbská frazeologie

v českém a bulharském překladu

Kontrastivní analýza

Pavel Krejčí

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

#436

#436

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

muni
PRESS

и отъ своя работа

и ще узреш то

цолл ехо мунто

места ^{4 ерора} ~~первор~~ и

у отворе ас форму

и а ове ераре реа

Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu

Kontrastivní analýza

Pavel Krejčí

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

#436

BRNO 2015

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Krejčí, Pavel

Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu : kontrastivní analýza / Pavel Krejčí. – Brno : Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2015. – 198 stran. – (Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; sv. 436)

Anglické resumé

ISBN 978-80-210-8004-1

821.163.41-3 * 81'373.7 * 811.163.4'25 * 811.162.3'25 * 811.163.2'25

- srbská próza – 20. století

- frazeologie

- překlady ze srbštiny

- překlady do češtiny

- překlady do bulharštiny

- monografie

- srovnávací studie

811.16 - Slovanské jazyky [11]

Recenzovaly: Doc. PhDr. Mária Dobříková, CSc.

Mgr. Michaela Kuzmova, Ph.D.

© 2015 Pavel Krejčí

© 2015 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8246-5 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-8004-1 (brožovaná vazba)

ISSN 1211-3034

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.M210-8004-2015

OBSAH

PŘEDMLUVA	9
I. ÚVOD	13
Několik slov o autorech	18
Excerpovaná literatura	20
II. Z TEORIE IDIOMU A FRAZÉMU	22
II.1. Frazeologie, idiomatika	22
II.2. Frazém, idiom	26
III. Z TEORIE PŘEKLADU	48
III.1. Problém definice překladu	48
III.2. Cíle překladu	51
III.3. Problém ekvivalence v překladu	53
III.4. Dnešní požadavky na překlad	54
III.5. O překládání idiomů a frazémů	55
IV. FRAZEOTVORNÁ BÁZE „ČLOVĚK, LIDSKÉ TĚLO“	61
IV.1. Oblast antropická	61
IV.2. Oblast hlavy	65
IV.3. Oblast trupu	75
IV.4. Oblast končetin	80
IV.5. Oblast dalších somatismů	84
IV.6. Oblast mentální a psychosomatická	87
IV.7. Oblast verbální, jiné somatické jevy a stavy	90

IV.8. Shrnutí	94
V. FRAZEOTVORNÁ BÁZE „FAUNA“	100
V.1. Oblast savců	100
V.2. Oblast ptáků	104
V.3. Oblast ryb a plazů	107
V.4. Oblast bezobratlých živočichů	111
V.5. Shrnutí	113
VI. FRAZEOTVORNÁ BÁZE „FLÓRA“	116
VI.1. липа / (strom) / липа	116
VI.2. пелен / pelyněk / пелин	117
VI.3. јабука / (malina) / ябълка	118
VI.4. шипак / (železo) / шипка	118
VI.5. изданак / výhonek / издънка	120
VI.6. (ловор / vavřín / лавър)	120
VI.7. Shrnutí	121
VII. FRAZEOTVORNÁ BÁZE „NEŽIVÁ PŘÍRODA“	123
VII.1. Sféra oheň	123
VII.2. Sféra voda	124
VII.3. Sféra vzduch	125
VII.4. Sféra země	126
VII.5. Shrnutí	127
VIII. FRAZEOTVORNÁ BÁZE „MYTOLOGIE, NADPŘÍROZENO“	130
VIII.1. онај свет / onen svět / онзи свят	130
VIII.2. бог / bůh / бог	131
VIII.3. пакао / peklo / пъкъл	132
VIII.4. мора / můra / кошмар	132
VIII.5. мађија, чаролија / kouzlo / магия, (чаровник)	133
VIII.6. зачарани круг / зачарovaný kruh / омагьосан кръг	133
VIII.7. Shrnutí	134
IX. FRAZEOLOGICKÉ JEDNOTKY S JINOU FRAZEOTVORNOU BÁZÍ I. (S KLÍČOVÝM KOMPONENTEM ABSTRAKTNÍM)	136
IX.1. Frazetovná báze „život, smrt“	136
IX.2. Frazetovná báze „čas, denní/roční období apod.“	138
IX.3. Frazetovná báze „numeralia, počet, míra apod.“	143
IX.4. Shrnutí	145

X. FRAZEOLOGICKÉ JEDNOTKY S JINOU FRAZEOTVORNOU BÁZÍ II. (S KLÍČOVÝM KOMPONENTEM KONKRÉTNÍM A Z OBLASTI HER, ZÁVODŮ, SOUTĚŽÍ)	148
X.1. Frazetvorná báze „geografie“	148
X.2. Frazetvorná báze „práce, obchod“	150
X.3. Frazetvorná báze „potraviny“	152
X.4. Frazetvorná báze „nejrůznější předměty a věci“	156
X.5. Frazetvorná báze „vojenství, fyzický boj“	160
X.6. Frazetvorná báze „hra, závod, soutěž“	163
X.7. Shrnutí	165
XI. ZÁVĚREČNÁ VYHODNOCENÍ	171
XI.1. Závěrečné vyhodnocení frazetvornýchází	171
XI.2. Závěrečné vyhodnocení poměrů identity	175
XI.3. Závěrečné vyhodnocení aktualizací a nevhodných překladatelských řešení	178
SUMMARY	180
BIBLIOGRAFIE:	187

PŘEDMLUVA

Monografie *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu* (kontrastivní analýza) představuje zkrácenou, upravenou a doplněnou verzi mé disertační práce *Idiomy a frazémy ve vybraných dílech srbské a chorvatské prózy po roce 1945 a jejich české překladové ekvivalenty* (Brno 2000, vedoucí práce prof. PhDr. Milan Jelínek, CSc., oponenti doc. PhDr. Zdeňka Hladká, Dr. a doc. PhDr. Helena Baueřová). Nejvýraznější změny byly provedeny v analytické části práce – jednak došlo k redukci analyzovaných srbských a chorvatských literárních děl a jejich českých překladů (z původních čtyř zůstala dvě – romány Iva Andriće a Milorada Paviće) a jednak došlo k rozšíření této části o bulharský překlad druhého z nich – bulharský překlad Andrićova románu byl totiž do výzkumu zařazen už v disertaci. Tím byla odstraněna jistá materiálová asymetrie původní práce, takže upravený text nyní v analytické části vychází z šesti pramenných knih: dvou srbských románů a jejich dvou českých a dvou bulharských překladů. Druhým výraznějším zásahem byla aktualizace metodiky zpracování dílčích shrnutí a samozřejmě i závěrečného vyhodnocení. Celá analytická část prošla důkladnou revizí a doplněním. Co se týče teoretické části práce, tam došlo jen k nejnutnějším úpravám. Během uplynulých let se na poli frazeologického bádání objevila řada nových studií, monografií a slovníků jak v Česku, tak i v dalších námi sledovaných zemích. O této novější teoretické i frazeografické produkci (české, slovenské, chorvatské, srbské, bulharské) informujeme v úvodní části práce. Bulharské frazeologické teorii, která do původní disertace přirozeně – s ohledem na její zaměření – zahrnuta nebyla, jsme se již v uplynulých letech průběžně věnovali (v kontrastu s českou, resp. i slovenskou nebo chorvatskou).¹ V tuto chvíli připravujeme další frazeologicky a kontrastivně

---

1 V první řadě v monografii *Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání* (Brno: Masarykova univerzita, 2006) a dále v dílčích studiích, jako např. *Teorie idiomatiky a frazeologie v českých*

zaměřenou monografickou práci, která bude zahrnovat českou, chorvatskou, srb-
skou a bulharskou frazeologii a idiomaticku. V jejím rámci plánujeme podrobněji
se zaměřit především na porovnání teoretických východisek jednotlivých uvede-
ných národních frazeologií.

Na závěr předmluvy bych ještě rád vyjádřil veliký dík, ať už znějící „ďakujem“
nebo „blгодарja“: patří oběma recenzentkám – doc. PhDr. Márii Dobříkové, CSc.
z Univerzity Komenského v Bratislavě a Michaele Kuzmovové, Ph.D. z Jihozápadní
univerzity Neofita Rilského v Blagoevgradu, jejichž upřímné a fundované postře-
hy, rady a doporučení byly pro finalizaci celé práce velice cenné.

Autor, květen 2015

---

a bulharských jazykových příručkách z posledních dvaceti let (Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI, sv. 2, Vgno 2006, s. 1007–1021) nebo *Българска, хрватска, словашка и чешка фразеология в края на първото десетилетие на новия век – опит за съпоставителна рекапитулация* (Паисиеви четения. История и съвременно състояние на българския език; Общо и сравнително езикознание; Единадесети полско-български колоквиум, Пловдив, 26–30 ноември 2010. Научни трудове, том 48, кн. 1, сб. А, 2010 – Филология, Пловдив 2011, с. 196–205).

Použité zkratky:

A	akuzativ
Adj	adjektivum
Adv	adverbium
And, IA	román Iva Andriće (srbsky, česky, bulharsky)
angl.	angličtina, anglicky, anglický
Atr	atribut
aut., autor.	autorský
bot.	botanicky
bulh.	bulharština, bulharsky, bulharský
conj	spojka
čes.	čeština, česky, český
ev.	eventuálně
expr	expresivita
fem.	femininum
fr.	francouzština, francouzsky, francouzský
G	genitiv
hanl.	hanlivě
chorv.	chorvatština, chorvatsky, chorvatský
IF	idiomatika a frazeologie; idiom(y) a frazém(y)
Inf	infinitiv
KL	klauze
kurz.	kurzíva
L	lokál
lat.	latina, latinsky, latinský
m.	maskulinum
N; nom	nominativ
nefraz.	nefrazologický, nefrazologický
neg.	negativní
něm.	němčina, německy, německý
nepřízn.	nepříznivě
O	objekt
obl.	oblastně
Pav, MP	román-lexikon Milorada Paviće (srbsky, česky, bulharsky)
pejor.	pejorativně
pl.	plurál
pol.	polština, polsky, polský
poz.	pozitivní
přen.	přeneseně
rus.	ruština, rusky, ruský
ř.	řečtina, řecky, řecký

Předmluva

s.	strana
S	subjekt
sém.	sémantický
sg.	singulár
sl.	slovenština, slovensky, slovenský
slovin.	slovinština, slovinsky, slovinský
SPFFBU	Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity
srb.	srbština, srbsky, srbský
styl.	stylistický
Sub	substantivum
tis.	tisíc
V	sloveso
zhrub.	zhruběle

I. ÚVOD

Předmětem našeho zkoumání jsou frazeologické jazykové prostředky ve dvou vybraných prozaických dílech moderní srbské literatury a jejich ekvivalenty v českých a bulharských překladech těchto próz. Používání frazémů bylo vždy symbolem většího či menšího emocionálního zaujetí mluvčího. Z toho důvodu bývají tyto expresivní výrazy vítaným prostředkem k jazykové aktualizaci díla nebo k charakterizaci literárních postav (vzpomeňme tu pro ilustraci třeba mluvu tety Kateřiny v Jirotkově Saturninovi plnou přísloví a pořekadel). Vzhledem ke specifické funkci frazémů v literárním textu bude jistě zajímavé sledovat, jak se při překládání děl do jiných jazyků daří zachovávat poetiku nesenou v původním textu často právě frazémy.

Zvolená srbská literární díla patří bezesporu k vrcholům současné literatury tvořené v jihoslovanském, potažmo balkánském prostředí – jedná se o román Iva ANDRIĆE **Most na Drině** (srb. На Дрини ћуприја / Na Drini ćuprija) z roku 1945 a o román-lexikon Milorada PAVIĆE **Chazarský slovník** (srb. Хазарски речник / Hazarski rečnik) z roku 1984. Obě díla vznikla v nesouměřitelných společensko-politických podmínkách – Ivo Andrić psal svůj román během druhé světové války a první vydání tak spadá do období zrodu federalizovaného jugoslávského státu řízeného ovšem hlavním představitelem úspěšného celojugoslávského protifašistického odboje Josipem BROZEM TITEM (1892–1980) a jeho soudruhy z Komunistické strany Jugoslávie (od 1952 Svazu komunistů Jugoslávie), tedy do období likvidace monarchie a vzniku Federativní lidové republiky Jugoslávie. Román Milorada Paviće naproti tomu vznikl v období po Titově smrti, tedy v poslední dekádě existence Socialistické federativní republiky Jugoslávie a vlastně i celého komunistického bloku. Postmoderní encyklopedický a kvazivědecký charakter jeho Chazarského slovníku výrazně kontrastuje s tradičním kronikářsky popisným narativem Mostu na Drině.

České překlady uvedených děl pořídily Milada NEDVĚDOVÁ (*1950, Most na Drině) a Stanislava SÝKOROVÁ (*1945, Chazarský slovník). Jejich bulharské překlady jsou dílem Lilije KACKOVÉ (*19??, † před 1995,² Most na Drině), resp. Christiany VASILEVOVÉ (*1928, Chazarský slovník). Bulharské překlady jsme zařadili proto, aby nám pomohly vytvořit plastičtější obraz balkánské frazeologie a idiomatiky a zároveň umožnily srovnání většího množství translatických postupů a řešení.

Cílem našeho zkoumání je:

- Roztřídit získané frazémy do skupin podle frazeotvorné báze a zjistit, 1. které skupiny jsou zastoupeny hojněji a které naopak slaběji, 2. pravděpodobné příčiny získaných výsledků.
- Analyzovat získané frazémy z hlediska lexikálně sémantického (syntaktické a morfologické povahy frazémů si budeme všimnout jen v nejnútnejší míře, a to zejména tam, kde má tento faktor nějaký vliv na idiomatický význam zkoumané jednotky, ale také v případech, kdy formální stránka frazému přináší nějaký zajímavý materiál pro vzájemnou kontrastivní analýzu tří slovanských jazyků), pokusit se objasnit jejich původ a motivaci, zjistit míru aktualizace v protikladu k ustálenosti.
- Analyzovat české a bulharské překladové ekvivalenty excerpovaných srbských frazémů, zjistit míru jejich formální a sémantické identity nebo odlišnosti, všimnout si u nich případných sémantických nebo stylistických posunů vzhledem k sémantice a stylistické charakteristice originálních frazeologických jednotek; prozkoumat též důvody, proč byly některé srbské frazémy přeloženy neidiomaticky anebo nebyly přeloženy vůbec (byly v překladu vynechány). Zjistit motivaci případného nevhodného překladu (ať už z hlediska komponentového složení frazému nebo jeho sémantiky).

Excerpování materiálu bylo provedeno na základě srovnání zvoleného originálního srbského díla Iva Andriće a Milorada Paviće s jejich českými a bulharskými překlady. Z excerpt byly do monografie zařazeny především kolokační a propoziční frazémy, jež se vyznačují dostatečnou mírou obraznosti a expresivity. Na minimum jsme omezili zařazení frazeologizovaných verbonominálních slovních spojení a také frazémů tvořených sysémantickými komponenty (tzv. subfrazémů – zejména pro jejich sémantickou prázdnotu). Celkový počet jednotek zpracovaných v této publikaci tak činí 585.

Jako **metoda** práce byla zvolena analýza jednotlivých dokladů z originálních a překladových textů a komparace překladových ekvivalentů s jejich originálními předlohami. Na základě této konfrontace byla hledána pravděpodobná motivace, která mohla překladatele vést k danému řešení překladu. Doklady – excerpované

---

2 Údaje o narození a úmrtí se nám v tomto případě přes maximální snahu bohužel nepodařilo zjistit.

frazeologické jednotky – byly porovnány také se zněním ve stěžejních frazeologických slovnících: invarianty srbských frazémů jsme porovnávali s **Frazeologickým slovníkem srbochorvatského jazyka**³, v některých případech jsme však nově použili i **Frazeologický slovník srbského jazyka**⁴. Invarianty českých frazémů jsme prověřovali ve třísvazkovém **Slovníku české frazeologie a idiomatiky**, který se dočkal svého kompletního druhého doplněného vydání v roce 2009 – rozšířený navíc o poslední avizovaný svazek přinášející frazémy s větou strukturou.⁵ Konečně pro zjištění nebo porovnání invariantní podoby bulharských frazémů byl pro nás směrodatný dvousvazkový **Frazeologický slovník bulharského jazyka**⁶. Sekundárně jsme sáhli rovněž po dalších významných frazeografických příručkách, které od doby vzniku původní disertační práce vznikly v českém, srbském, bulharském, ale třeba i chorvatském prostředí.⁷ Další odborné příručky, studie, slovníky apod., které nám při práci posloužily, jsou uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Pokud frazeologický slovník (popř. jiný zdroj) frazém obsahuje, uvádíme tuto skutečnost v naší práci. U významnějších nebo pozoruhodnějších frazémů uvádíme k jejich českému, bulharskému a srbskému znění též cizojazyčné ekvivalenty – slovenský, slovinský, ruský, německý, anglický a francouzský (nemusejí však být nutně přítomny pokaždé všechny). Vycházíme přitom zejména z údajů Slovníku české frazeologie a idiomatiky (ruský, německý, anglický a francouzský ekvivalent), Chorvatsko-česko-slovenského frazeologického slovníku (slovenský ekvivalent) a Chorvatsko-slovinského frazeologického slovníku (slovinský ekvivalent).

Získaný doklad zpracováváme tak, že frazém převádíme do jeho základní (gramaticky neutrální, invariantní, „slovníkové“) podoby. Tento postup je nutný mj. proto, abychom mohli s frazémem libovolně manipulovat, a také z toho důvodu, že řada frazémů bývá v textu „rozptýlena“ po celé větě (nebo i několika větách) a jejich podoba je proto značně nepřehledná. Tím také odůvodňujeme to, že mnoho fakultativních komponentů, vyplňujících v daných případech jen příslušnou valenci, neuvádíme

3 MATEŠIĆ, Josip: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga 1982.

4 ОТАШЕВИЋ, Борђе: *Фраzeолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј 2012.

5 ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří, MACHAČ, Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1. Přirovnání; 2. Výrazy neslovesné; 3. Výrazy slovesné*. Voznice: Leda 2009 (1. vyd. P–1983; VN–1988; VS–1994); ČERMÁK, František (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větne*. Voznice: Leda 2009.

6 НИЧЕВА, Кети – СПАСОВА-МИХАЙЛОВА, Сийка – ЧОЛАКОВА, Кристалина: *Фраzeологичен речник на българския език. Том първи А–Н; Том втори О–Я*. София: Издателство на Българската академия на науките 1974; 1975.

7 MENAC, Antica – FINK ARSOVSKI, Željka – VENTURIN, Radomir: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Ljevak 2014; FINK ARSOVSKI, Željka et al.: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjižgra 2006; MENAC, Antica – SESAR, Dubravka – KUCHAR, Renata: *Hrvatsko-česko-slovački frazeološki rječnik s indeksom českých i slovačských frazema*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1998; MENAC, Antica – ROJS, Jurij: *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1992; НИЧЕВА, Мира: *Фраzeологичен речник на българския език*. Пловдив: Хермес 2002 aj.

a na jejich místě používáme obecné pronominální vyjádření příslušné valence. Protože sledujeme frazémy především z hlediska jejich významu, je pro nás velmi často důležitý kontext, který proto v analýze mnoha jednotlivých frazémů uvádíme.

Naše práce je rozdělena do devíti hlavních kapitol: *II. Z teorie frazému a idiomu; III. Z teorie překladu; IV. Frazeeotvorná báze „člověk, lidské tělo“; V. Frazeeotvorná báze „fauna“; VI. Frazeeotvorná báze „flóra“; VII. Frazeeotvorná báze „neživá příroda“; VIII. Frazeeotvorná báze „mytologie, nadpřirozeno“; IX. Frazeeologické jednotky s jinou frazeotvornouází I. (s klíčovým komponentem abstraktním); X. Frazeeologické jednotky s jinou frazeotvornouází II. (s klíčovým komponentem konkrétním a z oblasti her, závodů, soutěží).*

V prvních dvou kapitolách (zaměřených na teorii) se snažíme popsat situaci na poli bádání v oblasti specifických filologických disciplín – frazeologie a translatologie. Tyto disciplíny zasahují nejen do oborů jazykovědných a literárněvědných, ale i do oborů pomezních: frazeologie zasahuje etnologii, folkloristiku, historii, sociologii, psychologii aj. Translatologie náleží jak do lingvistiky, tak do literární vědy a překládání samo je specifickou formou tvůrčí činnosti. Z relativní mladosti frazeologie a z nejednoznačnosti pohledů na předmět jejího zkoumání plynou vážné problémy při pokusech vytvořit jednotnou a přesnou vědeckou terminologii, což se projevuje obzvláště při porovnávání přístupů různých národních teorií a škol.

Dalších sedm kapitol se již týká vlastního výzkumu. V každé kapitole se snažíme co nejvýstižněji charakterizovat jak jednotlivé originálové frazémy, tak i jejich české a bulharské překlady. Pro rozdělení do skupin na základě frazeotvornýchází⁸ jsme se rozhodli především z toho důvodu, že naše práce zkoumá frazémy primárně v jejich významové funkci a ta je z velké části motivována původní sémantikou tzv. klíčového komponentu frazému⁹. Frazémy rozdělujeme do příslušných skupin právě na základě klíčového komponentu, kterým bývá většinou sémanticky relevantní výraz – v našem výběru nejčastěji substantivum, řidčeji adjektivum nebo jiný slovní druh. Jestliže lze v některém frazému identifikovat více než jeden klíčový komponent, posuzujeme jeho zařazení individuálně.

Na konci každé z kapitol IV. až X. a rovněž na konci celé práce (jako součást závěrečného vyhodnocení – kap. XI.) jsou připojeny **statistické tabulky**, popř. jiná přehledná grafická vyobrazení. Do tabulek jsou vloženy všechny analyzované frazeologické jednotky a jejich překladové ekvivalenty (první tři sloupce). Ve čtvrtém sloupci je uveden poměr koeficientů identity (v pořadí srbský originál / konstantní hodnota 1/ – český překlad – bulharský překlad), v pátém sloupci jsou poznačeny různé typy zaznamenaných aktualizací (autorská aktualizace „aut.“, sémantický posun „sém“, stylistický posun „expr, rým, rytmus“ – přidané znaménko „+“ nebo „-“ odkazuje na zvýšení nebo naopak snížení či ztrátu expresi-

8 Frazeeotvornouází představuje lexikální základ, z něhož je frazém utvořený (FRAZTERM 1995: 54).

9 Klíčový komponent, nebo též klíčové slovo je „[c]entrální člen jednotky, který určuje konštrukčný ráz celej jednotky (=konštrukčne klíčové slovo), alebo je základnou zložkou významu frazémy (=sémanticky klíčové slovo)“ (FRAZTERM 1995: 71).

vity), v šestém sloupci je prostor pro poznámku v případě nevhodného překladu. U aktualizací a nevhodného překladu je jazyk překladového řešení, kterého se hodnocení týká, signalizován zkratkou „Čes.“ (tj. čeština) nebo „Bulh.“ (tj. bulharština). Barevné řešení tabulek bylo zvoleno kvůli snadnější orientaci – srbské originálové frazémy jsou ve sloupci laděném do modra, české ekvivalenty ve sloupci laděném do červena a bulharské ekvivalenty ve sloupci laděném do zelena. Střídání tmavšího a světlejšího odstínu odráží klasifikační úrovně nižšího stupně, pokud takové daná frazeotvorná báze má.

Poslední řádek obsahuje tyto údaje: **1. celkový počet jednotek dané skupiny** (údaj se opakuje pod každou jazykovou mutací, u srbského originálu je ještě navíc uveden počet jednotek z Andrićova románu /naznačeno zkratkou IA/ a počet jednotek z Pavićova románu /naznačeno zkratkou MP/); **2. zprůměrovaná hodnota koeficientů identičnosti ve vzájemném poměru**; hodnotou 1 klasifikujeme *identický* překladový ekvivalent, hodnotou 2 *téměř identický*, hodnotou 3 *zčásti identický*, hodnotou 4 *neidentický* a hodnotou 5 *nefrazeologický* překlad (podrobněji o motivaci zvolené klasifikace viz tato práce, s. 57 až 60). Srbské originálové frazémy mají formálně přidělenou konstantní hodnotu 1. Průměrnou hodnotu u každého ze zkoumaných jazyků překladu získáme součtem hodnot jednotlivých frazémů v rámci příslušné skupiny a vydělením výsledného čísla počtem jednotek dané skupiny. Tím získáme hodnotu, která reprezentuje tzv. koeficient identičnosti pro danou skupinu (frazeotvornou bázi). Barevné odlišení hodnot v některých shrnutích (u frazeotvorných bází se složitější strukturou) a v závěrečných tabulkách bylo zvoleno proto, aby opticky vynikly údaje s nejvyšší hodnotou (červeně), resp. údaje s nejnižší hodnotou (modře). **3. počet zjištěných autorských aktualizací** (uvedeno explicitně) a počet stylistických a/nebo sémantických posunů. Druhá a třetí položka je uvedena ve formě $a/b : c/d$, kde a znamená počet posunů v českém překladu Andrićova románu, b počet posunů v českém překladu Pavićova románu, c počet posunů v bulharském překladu Andrićova románu a d počet posunů v bulharském překladu Pavićova románu. **4. počet zjištěných nevhodných překladů** – systém je týž jako v bodě 3, údaje přirozeně označují počet identifikovaných nevhodných překladů.

Poznámka k užívání cyrilice: tento grafický systém užívá z našich jazyků bulharština jako výhradní, srbsština užívá kromě cyrilice i latinku. Abychom sjednotili úzus především u srbského jazyka, rozhodli jsme se používat pro jeho záznam výhradně cyrilice. Činíme tak i v případě, že původní (citované) srbské dílo bylo napsáno latinkou (což je případ i konkrétního vydání Chazarského slovníku, které nám k excerptci frazeologického materiálu posloužilo). Druhým momentem, kdy jsme se rozhodli pro transliteraci z latinky do cyrilice, byly příklady z Matešićova *Frazeologického slovníku srbochorvatského jazyka*. Ten sice vznikl v chorvatském prostředí, ve své době však reprezentoval celý srbochorvatský jazykový prostor. V rámci sjednocení úzu tedy i příklady z něho brané chápeme s ohledem na charakter naší práce jako srbské, a tudíž podléhající odpovídající transliteraci (výjimku tvoří

citované frazémy, které jsou svou lexikální stavbou evidentně chorvatské /obsahují např. chorv. komponent *križ*, nikoliv srb. *krst*/ – ty ponecháváme v latině a nakládáme s nimi jako s příklady z chorvatštiny). V originální cyrilici ponecháváme též citovanou ruskojazyčnou odbornou literaturu. V dílčích shrnutích i v závěrečném vyhodnocení ovšem používáme již výhradně latinky, a to jak pro zápis srbských, tak i bulharských příkladů – je to proto, abychom materiál v těchto shrnujících částech textu vizuálně sjednotili, a orientaci v něm tak co nejvíce zjednodušili.

Poznámka k užívání různých typů písma: v praktické části používáme systematicky kvůli lepší přehlednosti čtyři způsoby záznamu frazeologických jednotek – excerpované frazémy (převedené do invariantu, je-li to možné) jsou zaznamenávány tučným písmem; jejich podoby zachycené slovníky, pokud se liší různým stupněm variantnosti (tj. pokud nejsou zcela totožné s excerpovanými jednotkami), zaznamenáváme tučnou kurzívou; jiné frazémy, přehled jinojazyčných ekvivalentů nebo jakýkoliv jiný jazykový materiál zaznamenáváme kurzívou; úryvky z románu, tj. ukázky kontextu určitého analyzovaného frazému jsou vyvedeny rovněž kurzívou, samotný frazém je v nich kvůli snadnější orientaci podtržen.

Několik slov o autorech

Ivo ANDRIĆ (narozen 9. října 1892 v Dolci u Travniku, Bosna a Hercegovina, v té době v rámci Osmanské říše, ale pod rakousko-uherskou okupační správou, zemřel 13. března 1975 v Bělehradu, Socialistická federativní republika Jugoslávie) patří k nejvýznamnějším srbským prozaikům. Své dětství prožil ve Višegradu, městečku na řece Drině, přirozené hranici mezi Bosnou a Srbskem. Před druhou světovou válkou pracoval mj. v diplomatických službách královské Jugoslávie. Po osvobození zastával řadu významných politických a kulturních funkcí. Držitel Nobelovy ceny za literaturu za své celoživotní dílo (1961). Román *Most na Drině* psal Andrić během okupace, kniha vyšla v roce 1945. Román líčí osudy pestré směsice obyvatel Višegradu v průběhu čtyř století existence tamního kamenného mostu přes řeku Drinu, který nechal v 16. století vybudovat višegradský rodák a pozdější velký vezír osmanské říše Mehmed-paša Sokolović. Tento most je také ústředním prvkem celého románu a pojítkem příběhů muslimských, pravoslavných a katolických obyvatel města. První český překlad tohoto

